

Μοναχισμός και Αγιότητα στο Βυζάντιο. Άγιος Αθανάσιος Αθωνίτης, ιδρυτής Λαύρας Αγίου Όρους

[/ Άγιοι - Πατέρες - Γέροντες](#)

[Άγιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης](#)

Άγιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης

«ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ»

ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΘΩΝΙΤΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΑΠ. ΖΑΦΕΙΡΗΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ

1. ΑΠΑΡΧΕΣ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΥ

Στο πρώτο κεφάλαιο θα ερευνηθεί η γέννηση ή πιο συγκεκριμένα η προέλευση του Μοναχισμού, οι τύποι του, ο ιδρυτής του αλλά και η ραγδαία εξάπλωση του στην επικράτεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Για καμία άλλη άποψη της Βυζαντινής ζωής δεν υπάρχουν τόσο άφθονα στοιχεία όσο για τον μοναχισμό. Υπάρχουν εκατοντάδες βιογραφίες μοναχών οσίων, αναρίθμητους διαλογισμούς, επιστολές, κηρύγματα, προτροπές και απολογίες που αφορούν την μοναχική ιδιότητα. Ένα πράγμα πρέπει να ειπωθεί από την αρχή. Ο μοναχισμός ήταν ένα κίνημα λαϊκών και όχι κληρικών. Ίσως εξελίχθηκε από ορισμένες χριστιανικές ομάδες που ζούσαν μια ιδιαίτερη και αφοσιωμένη ζωή χωρίς ωστόσο να αποσύρονται από τον κόσμο. Τέτοιοι άνθρωποι ήταν γνωστοί ως Σπουδαίοι ή Φιλόπονοι ενώ στις συριακές επαρχίες ονομάζονταν «οι Γιοί της Επαγγελίας» και είχαν κάποια μορφή οργάνωσης. Στην οργάνωση αυτή ήταν συνήθως ένας λαϊκός που εγκατέλειπε την πόλη και ασκήτευε αρχικά σε μικρούς τάφους και στην συνέχεια στην έρημο. Κλασικό παράδειγμα ήταν ο Άγιος Αντώνιος

που θα μιλήσουμε παρακάτω εκτενώς. Η έξοδος των ανθρώπων από τις πόλεις τους (οι αναχωρητές όπως ονομάστηκαν όπου είναι και η πρώτη ομάδα μοναχών) παρατηρήθηκε τον 1ο αιώνα στην Αίγυπτο.[\[1\]](#) Πρόκειται για περιπτώσεις εξαθλιωμένων ανθρώπων που δεν ήταν σε θέση να πληρώσουν τους φόρους τους στην αυτοκρατορία. Ωστόσο με την ταχύτατη εξάπλωση του μοναχισμού δεν αφήνει περιθώρια να ισχύει κάτι τέτοιο για τους επόμενους αιώνες και έτσι βλέπουμε η αναχώρηση των ανθρώπων να γίνεται ως μέσο απόδρασης από τα βάρη της καθημερινής ζωής. Όντως ο μοναχισμός γνώρισε άμεση επιτυχία και θα συνεχίσει να έχει τεράστια επιτυχία ανά τους αιώνες μέχρι και σήμερα. Αν όπως γενικά πιστεύεται ότι ο μοναχισμός ξεκίνησε από την Αίγυπτο πρέπει να έφτασε στην Συρία στην Παλαιστίνη και στην Μεσοποταμία πολύ γρήγορα. Βλέπουμε η εδραίωση του μοναχισμού στην Βόρεια Μικρά Ασία να γίνεται πριν από το 340 ενώ γύρω στο 350 υπήρχαν λιγοστοί μοναχοί και στην δυτική Ευρώπη.[\[2\]](#)

Έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες για την προέλευση του μοναχισμού, είτε από τους εκκλησιαστικούς ιστορικούς της εποχής εκείνης, είτε από σύγχρονους ερευνητές του Χριστιανισμού ή ειδικότερα του μοναχισμού. Η πρώτη θεωρία ανάγει τη γένεση του μοναχισμού στο γεγονός της γενίκευσης των διωγμών των χριστιανών από τα μέσα του τρίτου αιώνα. Τότε πολλοί Χριστιανοί για να αποφύγουν τον κρατικό έλεγχο και κατά συνέπεια το διωγμό τους, αναγκάστηκαν να αποσυρθούν από τις κατοικημένες περιοχές και να καταφύγουν σε ερημικές. Αν και η θεωρία αυτή είναι ελκυστική δεν αρκεί από μόνη της να εξηγήσει την οργάνωση του μοναχισμού που ακολούθησε μετά τους διωγμούς. Ίσως θα δικαιολογούνταν αν συνέβαινε ακριβώς το αντίθετο. Δηλαδή, μετά την παύση των διωγμών, αν αυτή ήταν η μοναδική αιτία, θα έπρεπε όλοι εκείνοι που απομακρύνθηκαν να επιστρέψουν στα σπίτια τους, όπως και συνέβη σε αρκετές περιπτώσεις. Η δεύτερη θεωρία εξηγεί το φαινόμενο του μοναχισμού με βάση την εκκοσμίκευση της χριστιανικής ζωής που συνέβηκε μετά το τέλος των διωγμών και την αναγνώριση του Χριστιανισμού ως ελεύθερης θρησκείας. Λόγω της εισχώρησης πολλών εθνικών στη Χριστιανική Εκκλησία, σταδιακά άρχισε να εκκοσμικεύεται η χριστιανική ζωή. Αντιδρώντας στην κατάσταση αυτή αρκετοί πιστοί έφυγαν στην έρημο. Η τρίτη θεωρία συνδέει τη γένεση του μοναστικού φαινομένου με τη γενικότερη οικονομική κατάσταση και την κοινωνική κρίση της εποχής. Η διεύρυνση της φτώχειας, η επαχθής αύξηση των φόρων, η νομισματική κρίση, η μεγάλη διαφθορά του διοικητικού μηχανισμού και η κοινωνική ακαταστασία που εμφανίστηκαν κατά την εποχή του Διοκλητιανού, ήταν εκείνοι οι παράγοντες που ευνόησαν τη φυγή στην έρημο. Η τέταρτη θεωρία αποδίδει τη γένεση του μοναχισμού στην αντίδραση προς την έντονη θεσμοποίηση της

Εκκλησίας. Αυτό όμως συνεπαγόταν τον περιορισμό των κάθε είδους χαρισματικών τάσεων. Έτσι αρκετοί πιστοί αναζήτησαν ένα χώρο έκφρασης μιας πιο χαρισματικής ζωής μακριά από κάθε κοσμική μέριμνα.

Σε ένα πρώτο στάδιο της εξέλιξής του στην Αίγυπτο, ο Μοναχισμός πήρε δύο μορφές που επρόκειτο να γίνουν κλασικές και να επικρατήσουν σε όλη την Βυζαντινή περίοδο αλλά και μέχρι σήμερα. Πρόκειται για τον μοναχικό (αναχωρητικό) μοναχισμό και τον κοινοβιακό μοναχισμό. Την μοναχική μορφή του μοναχισμού ίδρυσε ο Άγιος Αντώνιος όπου παρακάτω θα ειπωθούν περισσότερα πράγματα ενώ την κοινοβιακή ο Άγιος Παχώμιος που ήταν σύγχρονος του Αγίου Αντωνίου. Σύμφωνα με την κοινοβιακή μορφή του Μοναχισμού, οι μοναχοί ζούσαν ομαδικά στα μοναστήρια ή σε διάφορους οίκους ανάλογα με την απασχόληση ή την τέχνη που είχαν μάθει ενώ μεγάλο χρόνο από την καθημερινή τους ζωή τον περνούσαν κάνοντας χειρωνακτικές εργασίες. Στο κοινόβιο ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην υπακοή. Οι μοναχοί υπάκουαν στις εντολές του αρχηγού του μοναστηριού ενώ οι αρχηγοί των μοναστηριών υπάκουαν στον Ηγούμενόντα που είχε στην δικαιοδοσία του όλα τα μοναστήρια. Ως παράδειγμα είναι ότι ο Άγιος Παχώμιος λίγο πριν πεθάνει ήταν Ηγούμενος σε δώδεκα αντρικά και τρία γυναικεία μοναστήρια που αριθμούσαν πολλούς τροφίμους.[\[3\]](#) Κάτι τέτοιο ισχύει και σήμερα με διαφορετικές ονομασίες. Κάθε μοναστήρι έχει τον Ηγούμενό του, ο οποίος έχει μικρή ομάδα μοναχών στην δικαιοδοσία του, ενώ παράλληλα υπακούει στον ανώτερό του Επίσκοπο ή Μητροπολίτη αναλόγως την μητροπολιτική περιφέρεια που βρίσκεται το μοναστήρι.

Εξετάζοντας λοιπόν τον Βίο του Μεγάλου Αντωνίου, που θεωρείται πατέρα του Μοναχισμού, θα δούμε ότι άρχισε την πνευματική του άσκηση γύρω στο 270 ακολουθώντας τα διδάγματα των λαϊκών, των επονομαζόμενων *Σπουδαίων*, μαθαίνοντας από αυτούς τα πλεονεκτήματα της σπουδής και της ασκήσεως. Εκείνο τον καιρό δεν υπήρχαν κανονικά μοναστήρια στην Αίγυπτο όπως τα γνωρίζουμε σήμερα αλλά ούτε ζούσαν ερημίτες στην έρημο αλλά «*έκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας ἡσκεῖτο*».[\[4\]](#) Το αποφασιστικό βήμα που έκανε ο Άγιος Αντώνιος, όπως έκαναν στην εποχή του και πολλοί άλλοι, ήταν να αποσυρθεί σε ένα κενό τάφο και μετά στην έρημο. Όμως για τον Αντώνιο η φυγή ως εξαθλιωμένου ανθρώπου από το χωριό δεν ισχύει διότι ήταν εύπορος αγρότης ενώ μοίραζε τα υπάρχοντά του εθελοντικά σε ανθρώπους από διάφορες κοινωνικές κάστες. Ο Άγιος Αντώνιος στηρίζει όπως είδαμε και παραπάνω την μοναχική μορφή του Μοναχισμού. Η άσκησή του και το σκεπτικό

του συνίστατο στην απομόνωση, στην προσευχή και την νηστεία. Μολονότι συχνά αγρυπνούσε και δεν πλενόταν ποτέ, ούτε άλειφε το σώμα του με λάδι, δεν προχωρούσε σε αλλόκοτες τιμωρίες του σώματος του όπως θα παρατηρηθεί σε μεταγενέστερες περιόδους. Οι εχθροί αυτού του τύπου της Μοναχικής ζωής ήταν συνήθως οι δαίμονες, οι επιθυμίες και τα οράματα με τρομαχτικά ζώα.[\[5\]](#) Έτσι όπως γενικά πιστεύεται, σύμφωνα με το τελευταίο, οι Αιγύπτιοι θεωρούσαν την έρημο τους ως γη γεμάτη με τρομαχτικά ζώα. Ο Άγιος Αντώνιος είχε αναπτύξει μέσα από την ασκητική του ζωή πολλά χαρίσματα. Δύο από αυτά είναι το χάρισμα της διδασκαλίας και το χάρισμα να θεραπεύει αρρώστους. Έτσι οδήγησε πολλούς λαϊκούς Χριστιανούς στην απομόνωσή τους στην γη της ερήμου[\[6\]](#).

Όσο η μοναχική όσο και η κοινοβιακή μορφή του Μοναχισμού αποτελούσαν απειλή για την κατεστημένη εκκλησία. Πρέπει συνεπώς να ξαναειπωθεί ότι ο Μοναχός είναι ένας λαϊκός Χριστιανός που ακολουθούσε κατά γράμμα την προτροπή του Χριστού *«Εί θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι»*.[\[7\]](#) Επιζητούσε λοιπόν να γίνει τέλειος χριστιανός και να επιστρέψει στην απλότητα των αποστολικών χρόνων. Αυτό όμως ήθελε να το πετύχει κάθε μοναχός χωρίς την επιρροή της Εκκλησίας και όσο το δυνατόν έξω από αυτήν. Στο έργο της Εκκλησίας επομένως δεν φαίνονταν οι μοναχοί γιατί αυτοί θεωρούσαν, ότι για να φτάσουν στην Αγιοσύνη, έπρεπε να απέχουν από το κέντρο της πόλης που μέρος της είναι η Εκκλησία.

Όπως προαναφέρθηκε και παραπάνω ο μοναχισμός εξαπλώθηκε σύντομα στην Συρία, στην Παλαιστίνη, στην Μεσοποταμία αλλά και στην δυτική Ευρώπη. Στην Κωνσταντινούπολη ο μοναχισμός έφτασε από την Συρία όπως μας αναφέρουν πολλές πηγές. Φαίνεται να εισήχθη από τον Σύρο Ισαάκ, ο οποίος έγινε γνωστός μετά την προφητεία που έκανε, περί ήττας από τους Γότθους το 378, στον αιρετικό αυτοκράτορα Ουάλη.[\[8\]](#) Το μοναστήρι που ίδρυσε ο Ισαάκ έμεινε γνωστό με το όνομα του διαδόχου του Δαλμάτου που καταγόταν επίσης από την Ανατολή και ήταν αξιωματικός της αυτοκρατορικής φρουράς. Το δεύτερο κατά σειρά αρχαιότερο μοναστήρι ιδρύθηκε από τον Σύρο Δίο ενώ το τρίτο μοναστήρι κατά σειρά ήταν των ρουφινιανών, που ιδρυτής του ήταν ο έπαρχος των πραιτωρίων Ρουφίνος το 392 έως το 395, εγκαθιστώντας εκεί κυρίως αιγυπτίους μοναχούς αλλά και μοναχούς από την Συρία.[\[9\]](#) Η έλξη της Κωνσταντινούπολης που υπήρχε από τους ανατολίτες κυρίως μοναχούς φαίνεται από ένα εξαιρετικά περίεργο κείμενο, τον βίο του Δανιήλ του Στυλίτη. Ο Δανιήλ ήταν μοναχός στην Αγία γη της

Ιερουσαλήμ όπως γνωρίζουμε. Πραγματοποιώντας ένα προσκύνημα στα Ιεροσόλυμα όπου διύθυνε, εγκατέλειψε την περιοχή του και ίδρυσε μοναστήρι στην δεύτερη κατ' αυτόν Ιερουσαλήμ, στις όχθες του Βοσπόρου από την ευρωπαϊκή του πλευρά, σε ένα χωριό που λεγόταν Ανάπλους. Με το πέρασμα των χρόνων ο Δανιήλ δέχθηκε πολλούς μεγάλους μοναχούς στην Μονή του ως φιλοξενούμενους αλλά και ως μόνιμους συνασκητές. Για να κεντρίσει την προσοχή των ανθρώπων της Κωνσταντινούπολης αλλά και των ανθρώπων που ήταν σε αξιώματα της αυτοκρατορικής αυλής έχτισε μία κολόνα είκοσι μέτρων στο κέντρο της μονής όπου και ασκήτευε την υπόλοιπη ζωή του. [\[10\]](#)

Μέσα από τον βίο του Αγίου Δανιήλ γεννιέται και μία υποκατηγορία του μοναχικού μοναχισμού. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη κατηγορία ασκητών που είναι οι στυλίτες άγιοι, που αντιπροσωπεύουν έναν ακραίο φανατικό ασκητισμό. Ονομάζονται στυλίτες λόγω του τρόπου της άσκησης που ακολουθούν. Μένουν όλη τους τη ζωή πάνω σ' ένα στύλο, στην κορυφή του οποίου υπάρχει ένα στενό κουβούκλιο. Παραμένουν όρθιοι, σε στάση σταυρική και προσεύχονται αδιάκοπα, ανεξάρτητα από τα καιρικά φαινόμενα. Υποδηλώνουν έτσι την πλήρη διάστασή τους από τα εγκόσμια. Οι άγιοι αυτοί ανήκουν στη συροπαλαιστινιακή παράδοση της αγιογραφίας. Περίφημοι στυλίτες είναι ο Δανιήλ που προαναφέρθηκε, ο Συμεών, ο Συμεών Νέος και ο Αλύπιος.

2. ΜΟΝΑΧΟΙ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Ακολουθώντας τα πρώτα μοναστήρια είχαν ιδρυθεί όχι στο κέντρο της πόλης αλλά έξω από τα κωνσταντινεία τείχη και το ίδιο συνέβαινε γενικά παντού. Πολλοί νόμοι κατά των μοναχών είχαν βγει στην Βυζαντινή επικράτεια. Ένας από αυτούς, τους είχε θεσπίσει ο ευσεβής αυτοκράτορας Θεοδόσιος Α', ο οποίος διέταξε τους μοναχούς να μένουν σε έρημα και απομονωμένα μέρη. [\[11\]](#) Αυτός όμως ο νόμος επειδή είχε ανεπιθύμητα αποτελέσματα καταργήθηκε μετά από δύο χρόνια. Παρ' όλα αυτά όμως οι μοναχοί δεν είχαν κάποια θέση μέσα στους πειρασμούς μιας πόλης. Για παράδειγμα στην Αντιόχεια τους περιέπαιζαν, τους κορόιδευαν και τους έσερναν στους δρόμους. Αξιοσημείωτο είναι ότι αυτά τα έκαναν Χριστιανοί. [\[12\]](#) Στην ύπαιθρο αντιθέτως, ο μοναχός αν ήταν σπουδαίος και μεγάλος ασκητής τότε εκπλήρωνε τον κοινωνικό προορισμό του, ο οποίος ήταν σε γενικές γραμμές να θεραπεύει αρρώστιες σε ανθρώπους και ζώα, να διώχνει δαιμόνια και να

απολυμαίνει την ειδωλολατρία από πολλές τοποθεσίες της βυζαντινής αυτοκρατορίας.[\[13\]](#) Επομένως ο μοναχός είχε ένα σπουδαίο έργο και ρόλο στην ύπαιθρο. Εδώ μπορεί να τεθεί το ερώτημα αν θα μπορούσαν οι μοναχοί να παίξουν τον ίδιο ρόλο και στις πόλεις. Επομένως, τον 6ο αιώνα είχε γίνει γενικά αποδεκτό από την κοινωνία, ότι όταν ένας μοναχός είναι άτρωτος από τους πειρασμούς και σκληραγωγημένος στην ζωή, μπορούσε να συμμετέχει σε κάποια αξιώματα της αυτοκρατορικής αυλής ή σε κάποια υπηρεσία της πόλης αν όμως έκρυβε την πραγματική του ταυτότητα. Έτσι δημιουργήθηκε μια ιδιότυπη κατηγορία αγίων, οι «Ιεροί Σαλοί».[\[14\]](#) Η ιδέα να προσποιείται κανείς τον τρελό πρωτοεμφανίστηκε τον 4ο αιώνα σε κοινόβια μοναστήρια εξασκώντας έτσι οι μοναχοί την ταπείνωση στην γη για να λάβουν μεγαλύτερο μισθό στον ουρανό. Κατά την εξέλιξη αυτής της κατηγορίας στα μέσα περίπου του 6ου αιώνα παρατηρούμε διαφορετικά κίνητρα από τον διασημότερο σαλό, τον Άγιο Συμεών της Έμεσσας.[\[15\]](#) Ο στόχος του ήταν να βάλει στον σωστό δρόμο τα περιφρονημένα στοιχεία της κοινωνίας όπως ήταν οι πόρνες και οι ηθοποιοί αλλά και να εκχριστιανίσει τους εβραίους και τους αιρετικούς. Για να πραγματοποιήσει αυτόν το σκοπό του, ο Άγιος Συμεών έκανε τον άκακο παλαβό. Για παράδειγμα έκανε ταπεινωτικές δουλειές σε ταβέρνες, συναναστρεφόταν με ύποπτες ηθικής γυναίκες, δεν φερόταν όπως έπρεπε στην εκκλησία ενώ κρυφά ασκούσαν με τον σκληρότερο τρόπο. Εξάλλου όπως αναφέρει ο Απόστολος Παύλος «*εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός*».[\[16\]](#) Για προφανείς λόγους ο Συμεών δεν βρήκε μιμητές ενώ η παράδοση του «δια χριστόν σαλού» δεν πέθανε ποτέ από το Βυζάντιο αλλά μεταφέρθηκε και σε άλλες χώρες όπως και στην Ρωσία.

Ο 5ος αλλά και ο 6ος αιώνας ήταν το απόγειο των Χριστιανικών κινημάτων. Βλέπουμε τους «φιλόσοφους» μοναχούς να έχουν την στήριξη του αυτοκράτορα, των αριστοκρατών και των επισκόπων. Ιστορίες για θαύματα και προφητείες αλλά και για τα σοφά λόγια των φιλοσόφων μοναχών διαβάζονταν πάρα πολύ εκείνη την εποχή. Έτσι λοιπόν εκεί που προηγουμένως οι μοναχοί ήταν εθελοντικά απόβλητα της κοινωνίας, γίνονται τώρα λαϊκοί ήρωες και μέλη του κατεστημένου. Αυτό όμως το πλήρωσαν με την υποταγή τους στην Εκκλησία και την εξάρτηση τους από αυτήν. Πολλές διατάξεις από τώρα και στο εξής είχαν βγει περί των μοναχών. Ο Ιουστινιανός είχε απαγορεύσει την ίδρυση νέων μοναστηριών χωρίς την άδεια του επισκόπου, ο οποίος θα διορίζε και τον ηγούμενο ενώ παράλληλα σεβόταν την ιερότητα της μοναχικής ζωής.[\[17\]](#) Καθόρισε επιπλέον ότι οι δόκιμοι μοναχοί θα παρέμεναν να δοκιμαστούν επί τρία χρόνια και μετά θα γινόντουσαν κανονικοί μοναχοί. Επιπλέον καθόρισε, όλοι οι μοναχοί εκτός από τους αναχωρητές, να κοιμούνται στο ίδιο κτήριο για να επιβλέπει ο ένας τον άλλον. Παρ' όλες αυτές τις

διατάξεις οι μοναχοί φυσικά δεν τηρούσαν κατά γράμμα αυτούς τους κανονισμούς.
[\[18\]](#)

Παραδόξως ο μοναχικός κόσμος υπέστη το σοβαρότερο πλήγμα όχι στην επικράτεια της αυτοκρατορίας αλλά μέσα στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία, όταν οι Ίσαυροι έκαναν την εικονομαχία επίσημο δόγμα του κράτους. Σε αυτή την περίπτωση οι ιερείς δεν αντέδρασαν πολύ αλλά οι μοναχοί ήταν αυτοί που οργάνωναν κινήματα αντίστασης. Όπως υποστηρίζουν μερικοί ιστορικοί, αυτό δεν σημαίνει ότι είχαν κάποιο ιδιαίτερο «καλογερικό» συμφέρον να υπερασπίσουν την αλαζονεία αλλά ούτε η λατρεία των εικόνων τους απέφερε κάποιο υλικό κέρδος. Όπως και να έχουν τα πράγματα, όταν ξέσπασαν οι σοβαροί διωγμοί των εικονόφιλων στην δεκαετία του 760, τα κύρια θύματα ήταν οι μοναχοί.[\[19\]](#) Χαρακτηριστικά, ο Κωνσταντίνος ο Ε΄ αισθανόταν ιδιαίτερη αποστροφή προς τους μοναχούς και τους ονόμαζε «αμνημόνευτους». Τους ανάγκαζε να παντρευτούν, τους υπέβαλλε σε δημόσια γελοιοποίηση και τους διέλυσε μερικά από τα διασημότερα μοναστήρια της Κωνσταντινούπολης. Η μεγάλη μέρα για τους μοναχούς ήταν όταν πέθανε ο Λέων ο Δ΄ ο Ίσαυρος κι ακόμη μεγαλύτερη ημέρα ήταν όταν καταδικάστηκε η εικονομαχία από την 7η οικουμενική σύνοδο το 787 στην οποία εκπροσωπήθηκαν πολλοί μοναχοί. Στα συμβούλια έλαβαν μέρος πάρα πολλοί μοναχοί, περίπου από 132 μοναστήρια, από την Κωνσταντινούπολη κυρίως αλλά και την Βιθυνία. Για τριάντα χρόνια υπήρχε μεγάλη ανάπτυξη στην οικοδόμηση ανέργεση των μοναστηριών αλλά και την πνευματική ανέλιξη των μοναχών μέχρις ότου εμφανίστηκε και πάλι διαταραχή στο εικονομαχικό ζήτημα το 815 έως και το 843.[\[20\]](#) Και πάλι οι μοναχοί πρωτοστάτησαν στο κίνημα της αντίστασης οργανωμένοι πολύ καλά αυτή την φορά, χάρη στην δραστηριότητα του Θεοδώρου του Στουδίτη. Ο μοναχισμός αναδύθηκε από τις εικονομαχικές έριδες πολύ ενισχυμένος. Είχε προσθέσει μια καινούρια σειρά μαρτύρων και ομολογητών στα ημερολόγια της ανατολικής Εκκλησίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο πρώτος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιος, μετά τον θρίαμβο της ορθοδοξίας κατά της εικονομαχίας, ήταν μοναχός αλλά και ο μετέπειτα πατριάρχης Ιγνάτιος.[\[21\]](#) Έτσι τα μοναστήρια είχαν μεγάλη άνθηση κατά τον 9ο και τον 10ο αιώνα.

Περίπου το 500 η χριστιανική εκκλησία είχε καταφέρει να στρέψει τους περισσότερους ταλαντούχους επιστήμονες της εποχής, σε δραστηριότητες ιεραποστολικές, οργανωτικές, δογματικές, ή καθαρά θεωρητικές. Αυτό είχε σαν συνέπεια τη μη περαιτέρω ανάπτυξη των επιστημών στο ανατολικό ήμισυ της

Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η Εκκλησία θεωρούσε δε, ότι ο ρόλος της Ελληνικής Φιλοσοφίας περιοριζόταν στην προετοιμασία των Ελλήνων για να δεχθούν τον Χριστιανισμό. Κατά τους 6 πρώτους αιώνες της δημιουργίας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ο αντικειμενικός στόχος της μάθησης ήταν να εκλαϊκεύσει και να διαδώσει τις επιστημονικές θεωρίες και τα συμπεράσματα, αλλά όχι το τεχνικό περιεχόμενο και τις μεθόδους της ελληνικής επιστήμης. Το αποτέλεσμα αυτής της τάσης ήταν να γράφονται συχνά πραγματείες με αντιφατικές και αλληλοσυγκρουόμενες αναφορές. Κατά τον 6ο αιώνα παρ' όλο που το Βυζάντιο δεν γνωρίζει τα σκοτάδια που γνωρίζουν άλλοι λαοί, δεν υπάρχει δείγμα ανώτερης παιδείας, αλλά οι ιδιωτικοί δάσκαλοι διατηρούν την παράδοση. Κατά τον 8ο αιώνα αρχίζουν να διδάσκουν αριστοτελική φιλοσοφία, επειδή η Λογική του Αριστοτέλη ήταν χρήσιμη στους αγώνες που έκαναν οι εικονολάτρες. Σε αυτό συνέβαλαν πολλοί μοναχοί οι οποίοι μετά χαράς ήτα πρόθυμοι να βοηθήσουν στο έργο του διδασκάλου και στο έργο του καθηγητή.

Σε αυτό το σημείο μεταφερόμαστε στην περίοδο της επιτροπείας του Βάρδα έως και την αυτοκρατορία του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, μπαίνοντας έτσι σιγά σιγά στην μοναχική ζωή του Αγίου Όρους. Εξετάζοντας λοιπόν τον βίο του Αγίου Νικηφόρου, ο οποίος υπήρξε μοναχός στο όρος Λάτμος αλλά και επίσκοπος Μιλήτου, θα δούμε ότι είχε άριστη μόρφωση.[\[22\]](#) Γνώριζε καλά τον λόγο εκφράζοντας την προσωπική του αντίληψη περί των πραγμάτων ή δίδασκε αυτά που μάθαινε από πρώτο χέρι. Οι γονείς του, τον προόριζαν για να υπηρετήσει την Εκκλησία και ήδη από μικρή ηλικία το είχαν κάνει ευνούχο. Άλλο ένα στοιχείο των μοναχών που ανακαλύπτεται μέσα από τον βίο του Αγίου Νικηφόρου. Δεν ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνει κάποιος μοναχός αλλά βοηθούσε πολύ στο μοναχικό βίο ως προς την έλλειψη επιθυμιών. [\[23\]](#) Οι γονείς του όμως φιλοδοξούσαν ότι ο Νικηφόρος έπρεπε να πάρει μια γερή μόρφωση για να έχει μία άριστη σταδιοδρομία. Έτσι αποφάσισαν να τον στείλουν στην Κωνσταντινούπολη. Μία ακόμα απόδειξη ότι η Κωνσταντινούπολη ήταν τότε κέντρο μόρφωσης πολλών ανθρώπων. Σε ένα χωρίο του βίου του, οι προστάτες του δεν ήθελαν να μολυνθεί η φυσική αγνότητα της ψυχής του με τις κοσμικές γνώσεις, γιατί δεν ήταν εύκολο όταν μια φορά τις δεχτεί κανείς να σβήσει τα ίχνη των ψεύτικων αυτών ιστοριών και έτσι ο Νικηφόρος περιορίστηκε στην σπουδή της Αγίας Γραφής. Η μόρφωση άνοιγε στους μοναχούς την πόρτα στις υπηρεσίες και τα αξιώματα της αυτοκρατορικής αυλής και του παλατιού.

Ο μικρός Αβραάμιος, (έτσι ονομαζόταν ο Άγιος Αθανάσιος Αθωνίτης πριν την

μοναχική του κουρά) που γεννήθηκε στην Τραπεζούντα πήρε μία στοιχειώδη μόρφωση εκεί και στην συνέχεια μεταφέρθηκε και αυτός στην Κωνσταντινούπολη στην ίδια περίπου περίοδο με τον Νικηφόρο.[24] Ένα μέρος του βίου του Αγίου Αθανασίου του Αθωνίτου αναφέρει χαρακτηριστικά : «Τοῦτον τοιγαροῦν ἤνεγκε μὲν ἡ μεγαλόπολις Τραπεζοῦς, ἠΰξησε δὲ λογικῶς ἡ Βυζαντίς, κυμινᾶς δε καὶ Ἄθως ἔκαρποφόρησαν τῷ Θεῷ». Επιπροσθέτως άλλο σημείο του Βίου του μας αναφέρει ότι : «Τοῦτον τοιγαροῦν τὸν σοφὸν τὰ πάντα καὶ πολλὸν Ἀθανάσιον, τὸν ἐκ γενετῆς Ἀβραάμιον ὠνομασμένον – ἔδει γὰρ τὸν πολλῶν πατέρων πατέρα γενησόμενον καὶ τοῦ ὀνόματος ὡσπερ τοῦ πράγματος κοινωνῆσαι τῷ πατριάρχῃ ἤνεγκε μὲν Τραπεζοῦς πόλις, πατέρες δὲ αὐτῷ εὐπατρίδας μὲν καὶ ἄμφω, καὶ τὸ γένος οὐκ ἄσημοι». [25] Εκεί είχε ως δάσκαλο και καθοδηγητή του έναν Αθανάσιο που είχε το αξίωμα «προκαθήμενος των παιδευτηρίων» (είχε στην δικαιοδοσία του όχι μόνο το δικό του σχολείο αλλά και άλλα πολλά σχολικά συγκροτήματα).[26] Ο Αβραάμιος – Αθανάσιος πήγε να σπουδάσει στην Κωνσταντινούπολη την εποχή του Ρωμανού Λακαπηνού.[27] Ο Αβραάμιος έχοντας προοδεύσει στα φοιτητικά του χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, βλέπουμε ότι με ομόφωνη ψήφο μαθητῶν και διδασκάλων : «κοινῇ ψήφῳ τῶν κοινωνῶν αὐτῶν παιδευτῶν ὁμοῦ καὶ παιδευμάτων» όπως αναφέρει ο βίος του κρίθηκε ἄξιος της συνεδρίας : «τῆς τοῦ διδασκάλου συνεδρείας ἄξιωθῆναι». Δηλαδή έγινε δάσκαλος μετά τον δάσκαλο.[28] Αφού ο Αβραάμιος πέρασε το στάδιο του φοιτητή όπως είδαμε και του βοηθού καθηγητή ἔφτασε η ώρα να ανέβει στον καθηγητικό θρόνο : «Κοινῇ ψήφῳ τῶν αὐτῶν αὐθις καὶ νεύσει βασιλικῆν ἐπὶ τὸν διδασκαλικὸν ἀνάγεται θρόνον».[29] Αυτό το χωρίο μας κάνει να πιστέψουμε ότι πρόκειται για πανεπιστημιακή ἔδρα όχι στην ίδια σχολή όμως που δίδασκε ο δάσκαλος του αλλά σε άλλο. Δεν ισχύει κάτι τέτοιο αν πάρουμε υπ' ὄψιν το νεαρό της ηλικίας του Αβραάμιου.[30] Ἐτσι λοιπὸν γίνεται γνωστό ὅτι η αυτοκρατορική αρχή επενέβαινε ἀπὸ τότε και πάντοτε για να εγκρίνει ἕναν διορισμὸ ενός κανονικὸυ καθηγητή. Στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για τον Κωνσταντῖνο τον Ζ' τον Πορφυρογέννητο, ο οποίος ἐνέκρινε τον διορισμὸ του Αβραάμιου-Αθανασίου ως καθηγητῆ σε σχολεῖο της Κωνσταντινούπολης. Φυσικά η ἐκλογή ενός καθηγητῆ γινόταν ἔπειτα ἀπὸ ψηφοφορία διδασκόντων και διδασκομένων.[31]

3. ΙΔΡΥΣΗ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΑΘΩΝΟΣ

Μέσα ἀπὸ ὅλη αυτήν την διαδρομὴ του μοναχισμοῦ φτάνουμε λοιπὸν στην ἰδρυση του μοναχισμοῦ στο Ὄρος του Ἄθω, το οποίο μετονομάστηκε σε Ἅγιον Ὄρος, ἀφὸυ με το πέρασμα των αἰώνων πλημμύρισε ο τόπος ἀπὸ αγίους, ομολογητῆς και

μάρτυρες. Η πρόσβαση στην στενή επίμακρη χερσόνησο δεν ήταν εύκολη. Στην αρχαιότητα ονομαζόταν Ακτή και από τον Μεσαίωνα Άθως. Δάση, χαράδρες και χείμαρροι εμποδίζουν την πορεία των ανθρώπων αλλά και τα βουνά που το ένα είναι πιο ψηλό από το άλλο. Άνεμοι, τρικυμίες και καταιγίδες σαρώνουν τις ακτές. Τα ναυάγια γύρω από τον Άθω δεν έλειψαν ποτέ. Έτσι η φυσική διαμόρφωση της χερσονήσου οδηγούσε στην εσωτερική αλλά και την εξωτερική απομόνωση το οποίο είναι ένα από τα χαρακτηριστικότερα στοιχεία για την μοναχική ζωή.[\[32\]](#) Μεγάλες διαφορές υπήρχαν από την έρημο του Άθω με τα υπόλοιπα μοναστικά κέντρα της βυζαντινής επικρατείας. Κατά την αρχαιότητα, γνωρίζουμε μέσα από ιστορικούς συγγραφείς του βυζαντίου, ότι στον όρος του Άθω υπήρχαν 5 ή 6 μικρά συγκροτήματα πόλεων όπου στις αρχές του 3ου αιώνα άρχιζαν να σβήνουν σιγά σιγά.[\[33\]](#) Εκτός από την δύσκολη γεωγραφική θέση της χερσονήσου σε αυτό συνέβαλαν και οι λεηλασίες βαρβαρικών φύλων που πραγματοποιούνταν έως και τον 5ο αιώνα. Ο 5ος αιώνας είναι ο αιώνας όπου παρατηρήθηκε η εκπνοή κάθε ίχνους ζωής από τον Άθω.

Επομένως σίγουρο είναι ότι οι άνθρωποι είχαν εγκαταλείψει πολύ πριν κατοικήσουν μοναχοί εκεί. Οι πρώτες μνείες μοναχών στον Άθω είναι λίγο πριν τον 9ο αιώνα. Όμως σύμφωνα με αστήρικτες πληροφορίες και μέσα από βίους Αγίων, ίσως ο Άθως να έγινε κέντρο του μοναχισμού από τον 4ο αιώνα και συγκεκριμένα από τον Μ. Κωνσταντίνο. Στην συνέχεια, ο ειδωλολάτρης αυτοκράτορας Ιουλιανός ο Παραβάτης έκαψε τα μοναστήρια όπου τα ξαναέχτισε ο ευσεβής αυτοκράτορας Θεοδόσιος Α'. Αυτή η αντίληψη είναι σύμφωνα με την Αθωνική παράδοση που την βλέπουμε μέσα από βίους αγίων. Με την ελάχιστη κριτική και από ιστορική άποψη όμως ο Μ. Κωνσταντίνος δεν έχτισε μοναστήρια ούτε στην Κωνσταντινούπολη ούτε στον Άθω αλλά ούτε ίδρυσε μοναστικά κέντρα. Επομένως ο Ιουλιανός δεν κατέστρεψε τίποτα και ο Θεοδόσιος δεν ξαναέχτισε τίποτα.[\[34\]](#) Το επόμενο ερώτημα που γεννιέται και είναι ενδιαφέρον είναι ότι αν ο Άθως υπήρξε καταφύγιο μοναχών από την Παλαιστίνη. Πολλοί υποστήριξαν, ότι οι μοναχοί της Παλαιστίνης έπειτα από σφαγή που διέπρατταν οι Άραβες, κατέφυγαν στο όρος του Άθω.[\[35\]](#) Δεν έχουμε καμία τέτοια πηγή ή έγγραφο που να αναφέρει κάτι τέτοιο. Μπορεί μεμονωμένα να ήρθαν κάποιοι παλαιστίνιοι μοναχοί στο Όρος. Μόνο μερικά αγιολογικά κείμενα αναφέρουν κάτι τέτοιο όπου μοναχοί του Σινά και της Ραϊθούς για να αποφύγουν τις σφαγές των Αράβων, κατέφυγαν στην Κύπρο και στην Κωνσταντινούπολη. Επομένως οι βίοι των Αγίων μας πληροφορούν ότι οι μοναχοί στο Όρος προήλθαν από τις γειτονικές περιοχές. Είναι αλήθεια ότι οι μοναχοί στο Βυζάντιο ταξίδευαν πάρα πολύ, ακόμα περισσότερο από ότι νομίζουμε εμείς, έχοντας έτσι πρότυπο την ζωή των αποστόλων. Περίμεναν πρώτα να

λάβουν το μοναχικό σχήμα και έπειτα ξεκινούσαν μακρινά ταξίδια σε διάφορα μοναστικά κέντρα σε όλη την γη.[\[36\]](#)

Έτσι από τις μικρές αναχωρητικές ομάδες οδηγούμαστε στην ίδρυση μεγάλων μοναστηριών στο Άγιον Όρος. Πρώτο μοναστήρι που εμφανίζεται είναι η Μονή του Άθωνος.[\[37\]](#) Τέσσερις μόνο μοναχοί είχαν δώσει τα ονόματά τους, σε μια συμφωνία ανάμεσα στους κατοίκους της κοντινής περιοχής της Ιερισσού και στους Αθωνίτες το 942. Το ίδιο μοναστήρι αναφέρεται το 1062 σε πρόσταγμα ως μονή του Αγίου Όρους. Έτσι λοιπόν έχουμε το 942 τον ηγούμενο του μοναστηριού του Άθωνος και έναν μοναχό του ίδιου μοναστηριού και ακόμα δύο μοναχούς ως αντιπρόσωπους των Αθωνιτών στην Θεσσαλονίκη. Το 957 με 958 ο Κωνσταντίνος ο Ζ' ο Πορφυρογέννητος, εκδίδει χρυσόβουλλο για την μονή του Άθω, το οποίο απαλλάσσει την μονή από φόρους. Ακολούθως το 1035 ο Μιχαήλ ο Δ' Παφλαγόνας παραχωρεί στη μονή του Άθω, ήτοι την μονή των Ιβήρων, όπως αναφέρεται από τον αυτοκράτορα, τις κτήσεις που τις είχαν κατασχεθεί από παλαιότερες διαταγές του αυτοκράτορα. Έτσι λοιπόν βλέπουμε να αναδύεται και ένα δεύτερο μοναστήρι η μονή των Ιβήρων.[\[38\]](#) Το 1045 ο Κωνσταντίνος ο Θ' ο Μονομάχος απευθύνει στον μοναχό Κοσμά πρόσταγμα που αφορά τους μοναχούς της μονής του Αγίου Όρους. Το 1062 ένα πρόσταγμα, που ο Κωνσταντίνος ο Ι' Δούκας απευθύνει στον δούκα της Θεσσαλονίκης, αναφέρει τους μοναχούς του Αγίου Όρους. Σε ποιά τοποθεσία βρισκόταν η θέση του πρώτου μοναστηριού του Άθω παραμένει άγνωστο μπορούμε όμως να υποθέσουμε ότι βρισκόταν στην θέση όπου υψώθηκε αργότερα η μονή των Ιβήρων. Αργότερα ιδρύθηκαν και άλλες μονές όπως η μονή του Κλήμεντος, το οποίο σήμερα δεν υπάρχει και η μονή της Ξηροποτάμου και του Αγίου Παύλου. Τα δύο τελευταία μοναστήρια ίσως ήταν αδελφοποιημένα διότι τα ίδρυσε και τα δύο ένα μοναχός Παύλος.[\[39\]](#) Όταν ανοιχθούν όλα τα έγγραφα του Αγίου Όρους, τα οποία είναι αμύθητος θησαυρός, τότε θα βγουν ασφαλή συμπεράσματα για την ίδρυση των μοναστηριών.

Ερχόμαστε τώρα στην άφιξη του Αθανασίου (του Αβραάμιου που γνωρίσαμε πιο πριν) στο όρος Άθω και στην ίδρυση της Λαύρας από τον ίδιο. Έτσι λοιπόν με την άφιξη του Αθανασίου, μελλοντικού ιδρυτού του μεγαλύτερου μοναστηριού του Άθω, φτάνουμε στο σημείο της ιστορίας που διαθέτουμε αρκετές πηγές. Έχουμε τα τρία κείμενα που έγραψε ο ίδιος ο Άγιος Αθανάσιος, την υποτύπωση, το τυπικό και την διατύπωση αλλά και τους δύο βίους του. Μέσα από την πηγή του Βίου του Αγίου Αθανασίου : «Ώς δ' οὖν ἐπέβη τοῦ Ὄρους, περινοστεῖ μεν αὐτό, περισκοπεῖ δε καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ οὐ πολλοὺς ὄντας τότε τοὺς ἀσκουμένους, καὶ τούτων τὴν

τραχυτάτην ἀγωγὴν ἀνιχνεύσας καὶ τὸν ἐρημικὸν καὶ ἀπράγμονα βίον, ἐθαύμαζε τε καὶ ἤδετο τούτοις καὶ ὡς ἀληθῶς ὄρεσιν ἐγγίζειν αἰωνίοις ἐπέιθετο, θεῶ τε πολλὴν ὠμολογεῖ τὴν χάριν, ὃς ὠδήγησεν, ὃς ἤγαγεν εἰς ὄρος ἅγιον, αὐτὸν καὶ εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ»[\[40\]](#) βλέπουμε ὅτι τὴν στιγμή που γράφτηκαν, ὁ Ἄθως ἐσφυζε ἀπὸ μοναχοὺς ἐνῶ στις ἀρχές τῆς σύστασής του ἦταν σχεδὸν ἀδειος. Ἄλλη μία πηγή ἀπὸ τὸν βίο του μας ἀναφέρει : «Ταῦτα διαπραξάμενος καὶ τῷ βασιλεῖ συνταξάμενος κάτεισιν ἐπὶ τὸ ὄρος τῶν ἐξῆς νεανικώτερον ἐχόμενος πόνων. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν προσετίθετο, ὅσῳ δὲ προσετίθετο, τοσοῦτῳ καὶ ὁ ταμίας τῶν ἀγαθῶν ἐπεχορήγει τὰ ἐπιτήδεια. Πολλοὶ μὲν γὰρ τῶν ἐγγύς, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πόρρω, οἱ μὲν χρήματα, οἱ δὲ κτήματα, οἱ δὲ ὅτι ἕκαστος τύχοιεν ἔχοντες, ὁ περὶ τῶν ἀποστόλων γέγραπται, παρὰ τοὺς πόδας φέροντες ἐτίθουν τοῦ μεγάλου, ἤδη δὲ τινὲς αὐτῶν καὶ ἑαυτοὺς αὐτοῖς προσετίθουν».[\[41\]](#) Μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν πηγή συμπεραίνουμε, ὅτι ὅσο ἀυξανόταν ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν στο ὄρος τόσο ἀυξανόταν καὶ ἡ περιουσία τῶν μοναστηριῶν, διότι κάθε μοναχὸς ὅταν ἐφευγε ἀπὸ τὴν πόλη μαζί με τὴν περιουσία του, εἴτε εἶναι χρήματα εἴτε χωράφια, τα ἀφηνεστην μονὴ που ἐπρόκειτο νὰ γίνεῖ μοναχός. Εἶναι λοιπὸν ἀναμφισβήτητο ὅτι ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ἀθανασίου ἕως καὶ τὴν κοίμησή του ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν αὐξανε ραγδαίᾳ. Ἡ μονὴ τῆς Λαύρας ἰδρύθηκε, πάνω στο σημεῖο που πιθανολογεῖται ὅτι ἦταν ἡ ἀρχαία πελασγικὴ πόλη Ἀκρόθωσι, ἀπὸ τὸν Ἅγ. Ἀθανάσιο τὸν Ἀθωνίτη τὸ 963, που ὁ ἴδιος με τὴν ἀκολουθία του ἐκτίσεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν το τετράπλευρο τείχος ἐπὶ τὴν συνέχειαν το καθολικὸ τῆς Μονῆς καὶ τέλος τῆς σειρῆς τῶν κελιῶν, κατὰ προτροπὴ καὶ χρηματοδότηση το φίλου του, αυτοκράτορα το Βυζαντίου Νικηφόρου Φωκά. Μία ἐρμηνεία γιὰ τὴν στάση αὐτὴ το αυτοκράτορα εἶναι ἡ φιλοσοφία του γιὰ τὸ μοναχισμό. Τὸν προτιμοῦσε σε ἀπόκρημνα καὶ δύσβατα μέρη. Συνηγοροῦν πρὸς αὐτὸ τόσο ἡ ἀπαγόρευση το γιὰ τὴν ἰδρυση μονῶν σε ἀγροτικὲς περιοχὲς, ὅσο καὶ ἡ βαριά φορολογία ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσία. Λέγονταν ἐπίσης ὅτι ἐπιθυμοῦσε σφόδρα νὰ εγκαταλείψει ἀργότερα τὸ θρόνο καὶ νὰ μονάσει ἐπὶ τὴν Μεγίστη Λαύρα. Βεβαίως, μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἐρμηνεῖες. Εκείνο που εἶναι σίγουρο εἶναι πὼς δὲν πρόλαβε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν πόθο του νὰ μονάσει, καθὼς δολοφονήθηκε ἐνῶ κοιμόταν ἀπὸ τὴν γυναῖκα το Θεοφανῶ καὶ τὸν ἀνιψιὸ το Ἰωάννη Τσιμισκή, μετέπειτα αυτοκράτορα. Καὶ ὅπως ἀναφέρει ἡ παράδοση, βρέθηκε νὰ κοιμάται πάνω σε ἕνα μοναχικὸ ράσο.[\[42\]](#)

Πολλὲς ἦταν οἱ φυγὲς το Ἁγίου Ἀθανασίου ἐκτὸς Ἁγίου Ὄρους. Ὁ μάγιστρος Λέων Φωκάς, μετὰ τὴν νίκη το ἐναντίον τῶν Σκυθῶν νομάδων (Οὐγγρων), τὸ 958 με 959, πηγαίνει στον Ἄθω γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Ἀθανάσιο. Οἱ Ἀθωνίτες, που ἔχουν πληροφορηθεῖ πια γιὰ τὴν πνευματικὴν προσωπικότητα το Ἀθανασίου, ἀρχίζουν νὰ συγκεντρώνονται γύρω του. Ὁ Ἀθανάσιος καταφεύγει ἐπὶ τὴν ἀκρὴν το Ἄθω, στο

ακρωτήριο Μελανά. Δεν έχει περάσει ένας χρόνος και φθάνει μήνυμα του στρατηγού Νικηφόρου Φωκά από την Κρήτη, όπου είχε εκστρατεύσει για να καταστρέψει το ορμητήριο των Αγαρηνών πειρατών. Οι Αθωνίτες συμβουλεύουν έντονα τον Αθανάσιο να βοηθήσει τον Νικηφόρο Φωκά και να φροντίσει για την απελευθέρωση τόσων αιχμαλώτων συνασκητών τους. Όταν φθάνει στην Κρήτη ο Αθανάσιος, οι Σαρακηνοί έχουν στο μεταξύ νικηθεί από τον ένδοξο στρατηγό Νικηφόρο Φωκά. Κατά το ετήσιο διάστημα της παραμονής του στο νησί, ο Νικηφόρος επαναλαμβάνει στον Αθανάσιο την επιθυμία του να μονάσει, και το παραχωρεί κάθε διευκόλυνση για να ιδρύσει ένα κατάλληλο προς της μοναχικές του πεποιθήσεις κοινόβιο.

Ο Αθανάσιος αρχίζει με μεγάλους κόπους την ανίδρυση του μοναστηρίου της Λαύρας, του τόπου της μετάνοιας του Νικηφόρου, το 961, τον χρόνο που κοιμήθηκε ο πνευματικός του πατέρας, ο μεγάλος ασκητής Μιχαήλ Μαλείνος. Στις 16 Αυγούστου 963 ο Νικηφόρος Φωκάς στέφεται αυτοκράτορας. Ο Αθανάσιος εγκαταλείπει την ανίδρυση της Λαύρας και φεύγει για την Κύπρο. Οι ικεσίες του αυτοκράτορα, η ανανέωση της ομολογίας του για την αμετάθετη απόφαση του να μονάσει και μια γενναία οικονομική βοήθεια, τον πείθουν να επιστρέψει και να συνεχίσει το έργο του. Χτίζει λοιπόν γύρω από το καθολικό κελιά, μαγειρίο, τράπεζα, νοσοκομεία, ξενώνες, υδραγωγείο, μύλο. Από παντού έρχονται μοναχοί για να επανδρώσουν τη μεγάλη μονή που χτίζει ο Αθανάσιος, με επιχορήγηση του αυτοκράτορα, ο οποίος θα είναι άυριο συμμοναστής τους.

Η Μονή της Μεγίστης Λαύρας είναι η πρώτη στην ιεραρχία των αγιορείτικων μονών και η μεγαλύτερη σε έκταση. Άλλες ονομασίες με τις οποίες φέρεται σε παλαιότερα έγγραφα είναι «Λαύρα των Μελανών», «Λαύρα του κυρού Αθανασίου», «Λαύρα του αγίου Αθανασίου», «Μεγάλη Λαύρα», ή και απλώς «Λαύρα» που σημαίνει πολυάνθρωπο μοναστήρι. Το έτος ιδρύσεως θεωρείται και το έτος έναρξης του μοναστηριακού κοινοβιακού βίου στο λεγόμενο πλέον «Άγιο Όρος». Πολλοί μοναχοί ήρθαν να ζήσουν στη Μονή υπό την καθοδήγηση του Αγίου Αθανασίου, ο οποίος εφάρμοσε καινοτομίες στο μοναστικό βίο του Αγίου Όρους. Οι μοναχοί άρχισαν να καλλιεργούν την γη και να συνδυάζουν την προσευχή με την εργασία και τη δημιουργία, ενώ ως τότε ζούσαν περισσότερο ασκητικό, αναχωρητικό βίο. Μετά την δολοφονία του Νικηφόρου και την ανάληψη της εξουσίας από τον Ιωάννη Τσιμισκή, ο όσιος κλήθηκε στην Βασιλεύουσα, να λογοδοτήσει για κάποιες συκοφαντίες εις βάρος του όπως προαναφέρθηκε. Κατόπιν ανακρίσεως και έρευνας αποδείχθηκε το ασύστατο των κατηγοριών, με

αποτέλεσμα την μεταστροφή του κλίματος υπέρ του οσίου και την επικύρωση του πρώτου Τυπικού του Αγίου Όρους, γνωστού και ως «Τράγου» από τον Τσιμισκή.[\[43\]](#) Το παραπάνω μοναδικό κειμήλιο αποτελεί ανεκτίμητο ιστορικό θησαυρό του Αγίου Όρους και σπανιότατη πολιτιστική κληρονομιά.

4. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ

Ένα από τα πιο παλαιά έγγραφα που αφορά ολόκληρη την αθωνική κοινότητα σώζεται στα αρχεία του πρωτάτου και είναι το σιγίλιο που εκδόθηκε επί Βασιλείου του Α'. Οι Αθωνίτες με αυτό το σιγίλιο πρόβαλλαν τα αρχαία προνόμια που διακατείχαν για τα κτήματα τους και τα χρησιμοποιούσαν εναντίον της μονής του Κολοβού και των κατοίκων της Ιερισσού που είχαν διαμάχες.[\[44\]](#) Το σιγίλιον ονομάζεται αλλιώς κέλευσις ή χάρτης ή χρυσόβουλλο. Η έκδοση ενός αυτοκρατορικού σιγιλίου θεωρείται δεδομένο ότι οι αθωνίτες μοναχοί αποτελούν ένα σύνολο και ένα νομικό πρόσωπο το οποίο μέσω μιας οργάνωσης έστω και υποτυπώδους ενεργεί στο όνομα όλων των μοναχών. Επιπροσθέτως με το σιγίλιο του 883, ο αυτοκράτορας από την μία πλευρά απαγορεύει σε όλους τους δημόσιους υπαλλήλους, από την πιο υψηλή βαθμίδα έως και την χαμηλότερη, να απαιτούν τον οποιονδήποτε φόρο από τους μοναχούς και από την άλλη πλευρά απαγορεύει από τους ιδιώτες και από τους χωρικούς να τους ενοχλούν αλλά και από τους βοσκούς να βάζουν τα ζώα τους για βοσκή στον αθωνικό χώρο.[\[45\]](#) Η πρώτη απαγόρευση έπαιξε τον ρόλο της, ρόλο σημαντικό για το μέλλον του Αγίου όρους. Έτσι λοιπόν ποτέ δεν γίνεται λόγος για υπάλληλο, στρατιωτικό ή πολιτικό, ο οποίος να δημιουργήσει προβλήματα στους αθωνίτες σχετικά με τα κτήματα και τις καλλιέργειες τους στο εσωτερικό της χερσονήσου. Αργότερα υπήρξαν και άλλα χρυσόβουλλα προς όφελος των μοναχών του Άθω, όπως αυτό του Ρωμανού Α' του Λεκαπηνού, του Κωνσταντίνου του Ζ' του Πορφυρογέννητου και του Στεφάνου.

Η πρώτη χάραξη των συνόρων έγινε το 942. Ως το 942 ο διαχωρισμός ανάμεσα στα εδάφη που είχαν δοθεί σχεδόν πριν από ένα αιώνα στους αθωνίτες και στην υπόλοιπη κλασματική γη, η οποία απλωνόταν προς τα βόρεια και βορειοδυτικά του Άθω, είχε μείνει ακαθόριστος. Όλη η περιοχή νοτίως της Ιερισσού ήταν αρχικά κλασματική, και η ίδια ασάφεια επικρατούσε στα όρια της κοινότητας της Ιερισσού, της μονής του Κολοβού και των άλλων γειτονικών μοναστηριών. Η δεύτερη χάραξη των συνόρων πραγματοποιήθηκε το 943. Δεδομένου ότι τα δύο

μέρη είχαν αποδεχθεί το έγγραφο που τους εξασφάλιζε τα δίκαιά τους, οι Ιερισσιώτες και οι αθωνίτες του περιορισμού, θα υπέθετε κανείς πως η υπόθεση θα είχε λήξει. Ένα χρόνο αργότερα λοιπόν ο στρατηγός της Θεσσαλονίκης Κατακαλών, ο αρχιεπίσκοπος Γρηγόριος και ο κριτής του θέματος Θωμάς, έρχονται κατόπιν διαταγής να χαράξουν επί τόπου τα σύνορα μεταξύ Ιερισσιωτών και αθωνιτών.[\[46\]](#) Το πιο πιθανό είναι ότι οι αθωνίτες δυσανασχετούσαν αν όχι για τον συμβιβασμό με τους Ιερισσιώτες αλλά για την διαχωριστική γραμμή όπως την οροθέτησε τελικώς ο επόπτης Θωμάς και κατέφυγαν και πάλι στον αυτοκράτορα ζητώντας την επέμβαση του.

Η τελική διαχωριστική γραμμή όπως αναγράφεται στο έγγραφο του Πρωτάτου δίνει πολύ λίγες ενδείξεις στις οποίες μπορεί να στηριχτεί κανείς για να μεταφέρει στον χάρτη την ακριβή θέση. Αρχίζει από ένα ρυάκι απέναντι από τα παλαιά παλάτια της Αμουλιανής, μια τοποθεσία που δεν γνωρίζουμε σήμερα, φτάνει στα χωράφια της Αγίας Χριστίνας, ούτε γι αυτό το μοναστήρι γνωρίζουμε κάποια στοιχεία, και διασχίζει τον ποταμό Γλομπουτζίτζα, το μοναδικό μέρος που είναι σήμερα γνωστό σε εμάς.[\[47\]](#) Επιπροσθέτως περικλείει τη γη των αθωνιτών ένα μαντρί της μονής του Κολοβού και καταλήγει στην βορινή θάλασσα σε ένα σημείο που δεν κατονομάζεται. Δεν έχει κανείς παρά να διαβάσει το τυπικό του Τζιμισκή για να δει ότι οι κανονισμοί του, ίσχυαν από τον ποταμό Ζυγό και πέρα. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι μόνο από τον ποταμό Ζυγό και μέσα απαγορεύεται στους λαϊκούς να μπαίνουν στο όρος του Άθωνος για εμπορικούς λόγους.[\[48\]](#) Τα λίγα μοναστήρια και ίσως ελεύθεροι χωρικοί που βρίσκονται στην περιοχή, από τον Ζυγό ως την διαχωριστική γραμμή, επέζησαν για λίγο καιρό πριν γίνουν μετόχια και πάροικοι των μεγάλων μοναστηριών του Όρους.

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Εν κατακλείδι θα ήθελα να αναφέρω μερικά συμπεράσματα από όλη την έρευνα περί του μοναχισμού και της αγιότητας στο Βυζάντιο. Ο μοναχισμός στην Βυζαντινή κοινωνία χρησίμευε ως υπόδειγμα για τον ιδανικό τύπο ανθρώπου. Οι μοναχοί είναι οι πνευματικοί καθοδηγητές. Κατά τον Όσιο Ιωάννη τον Σιναίτη : « *φῶς μὲν μοναχοῖς ἄγγελοι, φῶς δὲ πάντων ἀνθρώπων, μοναδική πολιτεία*». [\[49\]](#) Οι μοναχοί με την αυτοθυσία και το πένθος και γενικώς με την άσκηση, κατακτούσαν την *απάθεια*, την ελευθερία από τα πάθη, φθάνοντας σε αγγελική κατάσταση. Έτσι

γίνονταν φίλοι του Θεού. Αποκτούσαν παρρησία προς τον Θεό και οι προσευχές τους εισακούονταν. Έτσι βοηθούσαν και την ασφάλεια του κράτους από επιδρομές και φυσικές καταστροφές. Διότι, αν ο Θεός για χάρη δέκα δικαίων ανθρώπων δεν θα κατέστρεφε τα Σόδομα, πολύ περισσότερο θα προστάτευε το κράτος που περιλάμβανε χιλιάδες αγίους μοναχούς.^[50] Στα μάτια των Βυζαντινών ο Μοναχισμός είχε την αίγλη της ιδανικότητας και της αληθινής τελειότητας. Ο κύριος κοινωνικός ρόλος, λοιπόν, του βυζαντινού μοναχισμού ήταν η παραγωγή προτύπων πνευματικής τελειότητας. Η κοινοβιακή, όμως μορφή μοναχισμού παρείχε την δυνατότητα, δευτερευόντως, να παρέχει κάποιες κοινωνικές υπηρεσίες, ανάλογα με τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών όπου βρισκόταν. Μπορούσαν να στεγάζουν πτωχοκομεία, νοσοκομεία και λοιπά ή να διαθέτουν σκριπτόρια (όπως η Μονή Στουδίου) για την αντιγραφή βιβλίων. Ποτέ όμως δεν είχαν αυτές τις κοινωνικές υπηρεσίες ως κύρια αποστολή. Αυτό ήταν μία διαφορά από τον δυτικό μοναχισμό που είχε αναλάβει καθ' ολοκληρίαν τους τομείς της παιδείας και των κοινωνικών υπηρεσιών στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Σε αυτό συνετέλεσε και το ότι στην Δύση η μόρφωση αποτελούσε προνόμιο του κλήρου. Κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε στην Ανατολή όπου η πολιτισμική παράδοση δεν είχε διακοπεί ποτέ και υπήρχαν πολλοί μορφωμένοι και εκτός της τάξεως των μοναχών. Ακόμη, οι ορθόδοξοι μοναχοί, παρά τις περί του αντιθέτου αποφάσεις των συνόδων, δεν παρέμεναν εύκολα στον ίδιο τόπο. Δεν υπήρχε, δηλαδή, στην πράξη το *stabilitas loci*, η σταθερότητα τόπου, η πρόσδεση του Μοναχού στο μοναστήρι του. Αλλά και τα μοναστήρια εύκολα ιδρύονταν και εύκολα διαλύονταν. Αυτοί ήταν ανασταλτικοί παράγοντες για μία μεγαλύτερη κοινωνική προσφορά σε τομείς όπως η φιλανθρωπία και η παιδεία. Μια τέτοια μεγάλη μορφή που περικλείονταν σε αυτόν όλα τα προαναφερθέντα στοιχεία ήταν και ο Άγιος Αθανάσιος Αθωνίτης που έγινε νύξη παραπάνω γεμίζοντας το Άγιον Όρος από χιλιάδες μοναχούς και βγάζοντας πολλούς μαθητές, μοναχούς και δασκάλους στο δύσκολο έργο της κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Cyril Mango, BYZANTIO – Η αυτοκρατορία της νέας Ρώμης, Λονδίνο 1980.

Διονυσία Παπαχρυσάνθου, Ο ΑΘΩΝΙΚΟΣ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ – Αρχές και οργάνωση,

Αθήνα 2004.

Paul Lemerle, Ο ΠΡΩΤΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΣ, Αθήνα 2007.

Rosemary Morris, Monks and laymen in Byzantium, 843-1118, Cambridge University Press 1995.

Jacques Noret editor, Vitae duae antiquae Sancti Athanasii Athonitae, Βίος Αγίου Αθανασίου του Αθωνίτου, Leuven University Press 1982.

Γεώργιος Χρ. Χαριζάνης, Η ίδρυση και οι απαρχές λειτουργίας της Αθωνικής Πολιτείας, Θεσσαλονίκη 2007.

[1] C. MANGO, *Βυζάντιο, Η αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης*, μτφρ. Δ. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, Λονδίνο 1980, σελ. 128.

[2] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 129.

[3] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 130.

[4] Βίος Αγίου Αντωνίου, κεφ. 3-4, σελ. 26 στιχ. 844-5.

[5] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 129.

[6] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 129.

[7] Κατά Ματθαίον, κεφ. ΙΘ', στιχ. 21.

[8] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 134.

[9] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 134.

[10] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 134-5.

[11] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 136.

[12] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 136.

[13] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 136.

[14] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 136.

- [15] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 136.
- [16] Προς Κορινθίους Α', κεφ. 3, στιχ. 18.
- [17] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 137.
- [18] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 137.
- [19] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 139.
- [20] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 139-140.
- [21] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 140.
- [22] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, μτφρ. Μαρία ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Αθήνα 2007, σελ. 218.
- [23] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, σελ.218-219.
- [24] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, σελ.231.
- [25] ΑΘΩΝΙΤΗΣ, *βίος Αγίου Αθανασίου Αθωνίτη*, vita A, παράγραφος 5, στιχ. 1-6, σελ. 5.
- [26] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, σελ.231.
- [27] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, σελ.231.
- [28] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, σελ.232.
- [29] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, σελ.232-233.
- [30] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, σελ. 233.
- [31] P. LEMERLE, *Ο πρώτος Βυζαντινός ουμανισμός*, σελ. 233.
- [32] Διονυσία ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Ο Αθωνικός Μοναχισμός, αρχές και οργάνωση*, Αθήνα 2004, σελ. 23.
- [33] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Ο Αθωνικός Μοναχισμός*, σελ. 24.
- [34] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Ο Αθωνικός Μοναχισμός*, σελ. 32-33.
- [35] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Ο Αθωνικός Μοναχισμός*, σελ. 33.

- [36] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 34-35.
- [37] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 173.
- [38] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 174-175.
- [39] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 182-183.
- [40] ΑΘΩΝΙΤΗΣ, *βίος Αγίου Αθανασίου Αθωνίτη*, vita A, παράγραφος 38, στιχ. 1-8, σελ. 18-19.
- [41] ΑΘΩΝΙΤΗΣ, *βίος Αγίου Αθανασίου Αθωνίτη*, vita A, παράγραφος 105, στιχ. 1-9, σελ. 50.
- [42] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 207.
- [43] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 232-233.
- [44] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 136.
- [45] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 139.
- [46] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 168.
- [47] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 169.
- [48] ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ο Αθωνικός Μοναχισμός, σελ. 172.
- [49] *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΣΤ΄, στιχ. 23
- [50] C. MANGO, *Βυζάντιο*, σελ. 133.